

Segítő szakmák felsőoktatási differenciálódása Magyarországon

© **MOLNÁR Nikolett**

Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola,
Gödöllő

molnikolett@gmail.com

A segítő szakmák a világ minden részén elismertek, több mint száz éves múltra tekintenek vissza. Hazánkban a két világháború között kezdődött a segítés professzionalizálódása, ám a történelmi események sora visszavetette a fejlődést. A rendszerváltást követően indulhatott csak meg a szociális- és a tanácsadó képzés, hiszen a bizonytalanságban a társadalom részéről felmerült az igény a humán szolgáltatások létrehozására, megerősítésére. Humán szolgáltatás alatt azt a tevékenységet értjük, melynek középpontjában az ember áll, a szolgáltatóra és a szolgáltatást igénybe vevőre egyediség jellemző, célja pedig az individuális problémamegoldás (Szilágyi, 2000). A társadalomban az önszerveződés irányát és mértékét mutatja, hogy milyen területeken (pl.: szociális szféra, munkaügy, kultúra) és milyen módon (pl.: szervezetek létrehozása, szakemberek képzése) szervezik meg e tevékenységet. A segítő szakmák képviselői eltérő válaszokat adtak a humán szolgáltatást életre hívó kérdésekre, ezzel megindult a szakmák specializálódása.

A vizsgálat középpontjában a szociális munkás, a szociálpedagógus és a munkapályatanácsadó szakmák állnak és bár köthető középfokú képzés is e szakterületekhez, mi a felsőoktatásra helyeztük a fókuszot jelen tanulmányban. Azért erre a három szakmára esett a választásunk, mert mindhárom szakma az egyént helyezi a középpontba. Hasonló problémákkal és ügyfélkörrel dolgoznak, ezért szükségességét látjuk egymás szakterületei megismerésének a gördülékeny együttműködés érdekében. A szociális munka kiindulása az egyén és környezetének interakciója, a munka-pályatanácsadás pedig az egyén életútjának egy részével, a szakmai pályafutásával, pályaaorientációjával foglalkozik.

A felsőoktatásban Magyarországon 1989-ben indult el az általános szociális munkás szak, ezt 1990-ben a szociálpedagógus képzés követte, mindkettő főiskolai szinten. 1992-ben pedig a munkavállalási tanácsadók képzése indult máig tartó útjára. Negyed évszázad elteltével mind a három említett szak megtalálható ma is a különböző felsőoktatási intézmények képzési palettáján. E professziók életében kulcsfontosságú a szakmai öndefiníció kialakítása (Gayer, 1986), a hasonló célcsoportokkal való foglalkozás miatt a tevékenységi területek lehatárolása, a megfelelő együttműködés, terminológia és kommunikáció kialakítása. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy az említett segítő szakemberek képzése hogyan alakult a rendszerváltást követő években, és hogyan néz ki ma Magyarországon.

Szociális munkás és szociálpedagógus képzés

A szociális munka nemzetközi kialakulása nem volt egységes folyamat. Az 1900-as évek első évtizedeitől kezdve jellemző egy megosztottság, mely a szakma módszertanára vonatkozik. A diagnosztikus és a funkcionális iskolák osztották meg a témával foglalkozó szakembereket és e megosztottság nem oldódott fel teljesen (Szabó, 1993).

Magyarországon már a 20. század elején elindult a szociális terület szakmává szerveződése. A Népművelő Társaság 1911-1912-ben szervezte meg az első szociálpolitikai tanfolyamot, melyet több intézkedés, mozgalom és rendelet követett annak érdekében, hogy a szociális tevékenységek teret nyerhessenek és minél több emberhez jussanak el (Budai et al., 2006). Ám ez a felfelé ívelő fejlődés 1948-ban megállt és a szocialista állami berendezkedés idején szinte teljes mértékben szünetelt. A hetvenes években felsőfokú pszichopedagógus szak és szociális szervező képzés indult, mely szakokat a szociális képzési rendszer első elemeinek tekinthetjük. Ezt követően a nyolcvanas évek elején már kimondottan is felmerült az igény a képzett szakemberekre (Ferge, 1986). 1985-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem elindította a szociológiához kapcsolva a szociálpolitikus képzést posztgraduális, levelező formában (Budai et al., 2006).

1986-ban a Szociálpolitikai Értesítő 1. számában összefoglalták a nemzetközi tapasztalatokat és a szociális munkás pályát, valamint javaslatot tettek a hazai lépések megvalósítására. Szakmai testületek is alakultak: kezdetben a Gesztori Bizottság, majd a Szociális Képzési Bizottság (továbbiakban SZKB) volt felelős a magyarországi szociális képzések beindításáért. 1989-1990 kiemelkedő év volt a szociális szakemberképzés történetében, megindult ugyanis az általános szociális munkás és a szociálpedagógus főiskolai képzés. Nem csak a felsőoktatási képzések indultak el ebben az időben, hanem külön figyelmet kapott a középfokú oktatás és a szakma önszerveződése (pl.: Szociálpedagógiai Műhely, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület) egyaránt.

Három szakma szerveződött ebben az időben egymás mellett: szociálpolitika, szociális munka és a szociálpedagógia (Kenderfi, 2011). A szakmák hirtelen fejlődése és a szakterületek pontos körülhatárolása miatt az SZKB 1990. február 2-6 között egy konferenciát rendezett Sopronban, melynek eredményei közé sorolható, hogy áttekintésre kerültek a képzések tantervi irányelvei (Budai et al., 2006). A magyarországi szakok összeállításánál fontos kiemelni, hogy figyelembe vették a már kialakult külföldi jó gyakorlatokat, így gördülékenyebbé vált a képzésbe való beillesztése, a kezdeti hibák elkerülése.

A rendszerváltással egy időben létrejövő két szak az 1989-ben indított általános szociális munkás szak és az 1990-ben kezdődött szociálpedagógus főiskolai szakok. 1992-ben a szociális munkás szak egyetemi rangra emelkedett – felmerült az igény a doktori képzésre a szakmai utánpótlás nevelése miatt. 1995-ben létrejött a Szociális Szakmai Szövetség, mely szakmai érdekérvényesítő szervezetként működik (Győri, 1996). Szociális képzések a bolognai folyamatig az alábbi szakokon folytak:

- Szociálpolitikus – egyetemi szintű képzés,
- Szociális munkás – főiskolai és/vagy egyetemi szintű képzés,
- Szociálpedagógus – főiskolai szintű képzés (Budai et al., 2006).

A bolognai folyamatot követő változások hatására átalakult a szociális képzési terület is, lásd: A bolognai folyamat és hatásai a képzésekre c. fejezet.

Munka-pályatanácsadó képzés

Hazánkban a rendszerváltás után megjelenő munkanélküliség korábban ismeretlen fogalom volt a társadalom számára és e jelenség új megoldási módokat követelt meg a szakemberek részéről egyaránt. Az egyik ekkor megalakuló szakma a munka-pályatanácsadás, mely több mint 20 éves múltra tekint vissza hazánkban. A képzés két forrásból merített tartalmi indíttatásokat: az egyik a hazai pályatanácsadás múltja, mely egy évszázadnyi történelemmel rendelkezik (Völgyesy, 1996), a másik pedig több külföldi jó gyakorlat volt. A főiskolai szintű képzés kialakításának a célja az volt, hogy korszerű, egészséges és fejlődésre orientált emberszemlélettel rendelkező szakembereket bocsássonak ki, akik képesek a társadalmi esélyek felismerésére, munkalehetőségek feltárására, a munkaerőpiac követésére. A végzettek alkalmasak még továbbá a munkaerő-szükséglet és a munkaerő képzettségének felmérésére, figyelembe véve regionális adottságokat. Támogatják a munkavállalókat az egyéni céljaik elérésében, egyéni esélyek feltárásában, segítenek a döntések meghozásában. Az elhelyezkedés érdekében munkaadókkal és munkavállalókkal is egyeztetnek a közös célok megvalósulását szem előtt tartva (Szilágyi, 2000).

Elsőként a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara indította el 1992-ben a munkavállalási tanácsadó képzést graduális, illetve levelező formában (Szilágyi, 2000). Ezzel megkezdődött a szakemberek főiskolai szintű képzése, mely szakra felvételi eljárást követően lehetett felvételt nyerni. Az elmélet és gyakorlat aránya 60-40% volt, amely 800 gyakorlati órát jelentett. Ezzel az volt a cél, hogy olyan szakemberek kapják kézhez a diplomát, akik képesek önálló munkavégzésre és rendelkeznek valós tapasztalatokkal (Szilágyi, 2000).

A képzésre az elsajátítandó ismereteket tekintve jellemző az interdiszciplinaritás és a komplexitás, melyet a tantárgycsoportok jól jellemeznek: pszichológiai, gazdaságtudományi, pedagógiai, szociológiai, jogi és informatikai tantárgycsoportokat sajátítottak el a hallgatók. A szakmai ismereteken túl, nagy hangsúlyt fektettek a szociális érzékenységre, kompetenciafejlesztésre is. A képzés elvégzése alatt a hallgatók részt vettek saját élményen alapuló személyiségfejlesztésen is, mely a jövőbeli munkájukat segítette saját élmények átélésével. A munkavállalási tanácsadó szakkal indult el hazánkban a tanácsadók képzése, mely 2004-ig tartott. Erre a területre is hatott a bolognai folyamat, átalakítva ezzel a munka-pályatanácsadás felsőoktatási jelenlétét.

A bolognai folyamat hatásai a képzésekre

2005-ben, az Európai Unió csatlakozásunk után érkezett hazánkba a bolognai folyamat, mely átalakította az egész európai felsőoktatást, így a magyar rendszert is. Az átalakítás hatással volt az általunk vizsgált szakokra egyaránt, ezért lényeges áttekintetni a változásokat. Kiindulása az 1999-es bolognai nyilatkozat, melyben az aláíró országok megállapodtak az alábbiakban:

- összehasonlítható és a különböző országok számára is könnyen érthető diplomákat adó képzési rendszer kialakítása lett a cél, a diplomák elfogadásának érdekében;
- két ciklusú rendszer létrehozása: az első az alapképzés (az itt kapott végzettséggel el lehet helyezkedni az európai munkaerőpiacon), melyből 3 év után lehet fentebb kerülni a második képzési ciklusba (mester és doktori képzések – egyetemi, ill. doktori végzettség, szakmai specializálódás a cél);
- a mobilitás érdekében kreditrendszer bevezetése – a hallgatók és az oktatók számára egyaránt;
- a felsőoktatás átjárhatósága érdekében új tantárgyfelosztások létrehozása, képzések átalakítása (Bolognai nyilatkozat, 1999).

A rendszer lényege: az érettségi után következik a felsőfokú szakképzés vagy az alapképzés (tudományterülettől függően: Bachelor of Arts – BA vagy Bachelor of Sciences – BSc), majd ezt követi a mesterképzés, mely egyetemi végzettséget ad (tudományterülettől függően: Master of Art – MA vagy Master of Sciences – MSc szinteken) és a mesterképzést követően pedig elérhetővé válhat az érdeklődők számára a doktori iskola (PhD képzés). Mindez alá van rendelve egy egységes keretrendszernek, melynek célja az élethosszig tartó tanulás elősegítése az Európai Unión belül. A változásokat követően jött létre a régi képzési rendszerből az alap- és a mesterszakok rendszere.

Szociális munka BA/MA, Szociálpedagógia BA és Szociálpolitika MA

A szociális területen máshogy történt az alap és a mester szakok kialakítása, mint a tanácsadói területen, kevesebb változással ment végbe az eredeti rendszerhez képest. 2006-ban elindult a szociális munka és a szociálpedagógia BA szintű képzés. Mindkét szak a társadalomtudományi képzési területen és azon belül a szociális képzési ágon kapott helyet (Felvi.hu, Képzési és kimeneti követelmények). E két szak a hagyományos főiskolai szintű szakokat vitte tovább átdolgozva, további tematika újításokkal. Mindkét újonnan létrejött szak 6+1 féléves, ami azt jelenti, hogy a három év teljesítése után egy plusz fél évet gyakorlati helyen kell tölteniük a hallgatóknak és csak utána abszolválhatnak (Képzési és kimeneti követelmények).

A mesterképzési szakokról elmondható, hogy az alapképzést követően a hallgatók szociális munka MA és szociálpolitika MA képzésen folytathatják a tanulmányaikat. Ez is hasonló az előző képzési rendszerhez, hiszen mindkét szak elődje megtalálható ugyanilyen névvel az előző rendszer képzési palettáján. Mindkét szak 4 féléves, az előbbi legalább 300 óra kötelező gyakorlatot ír elő, az utóbbi legalább 240 óra külső gyakorlati időt. Elmondható tehát mind az alap, mind a mesterképzési szakokról, hogy kiemelt figyelmet fordítanak a hallgatók gyakorlati képzésére is.

Az érdeklődő és jól teljesítő hallgatók szociális képzési területen 1995/1996 óta folytathatják tanulmányaikat az illetékes doktori iskolákban a PhD fokozat megszerzése érdekében.

A Felvi.hu adatai szerint a 2014/2015-ös tanévre szociális munka BA szakra 11, szociálpedagógia BA szakra 7, szociális munka MA szakra 3, szociálpolitika MA

szakra pedig 3 felsőoktatási intézménybe lehetett beadni a hallgatóknak a jelentkezésüket.

Andragógia BA és emberi erőforrás tanácsadó MA

A munka-pályatanácsadó képzést tekintve az addig működő munkavállalási tanácsadó főiskolai szak megszűnt és helyére lépett más szakokkal (művelődésszervező) összevontan az andragógia BA alapszak. Négy választható szakiránnyal indult újtárra, mely szakirányok az eredeti szakok emlékét és tudásanyagát őrzik. E szakirányok: művelődésszervező, felnőttképzési szervező, munkavállalási tanácsadó, személyügyi szervező. Bölcsészettudományi képzési területre kapott besorolást a 6 féléves andragógia alapszak (BA), amely 16 intézmény összefogásával jött létre 2006-ban.

Az alapképzést követően a mesterképzések területén is megjelent egy új szak, hiszen az igény a humán szakemberek képzésére egyetemi szinten is felmerült, ez a szak az emberi erőforrás tanácsadó MA. A 4 féléves emberi erőforrás tanácsadó szak 2007-ben indult el, a Szent István Egyetem 2008 óta indítja el a szakot. A mesterképzés elvégzését követően a PhD fokozat megszerzésének lehetőségével alakult ki a tanácsadó szakma teljes képzési palettája.

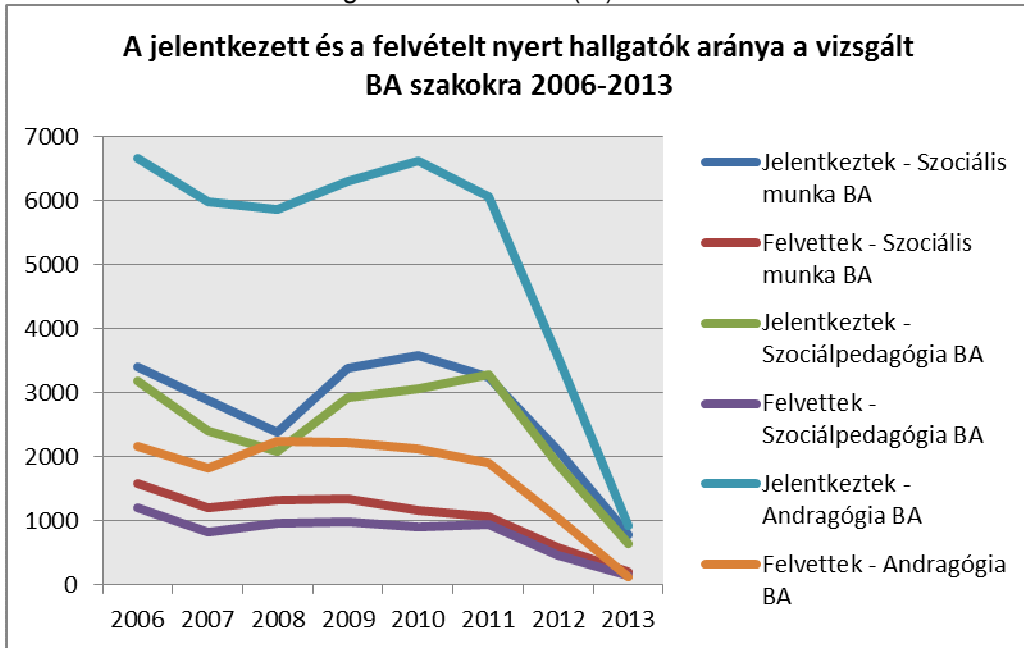
A tanácsadási területhez köthető szakok képzési és kimeneti követelményei nem tartalmazzák pontosan a gyakorlati idő hosszát, mint a szociális képzési területen. Továbbá az alapszak egy félévvel rövidebb, nincs plusz egy fél év külső gyakorlati idő. Ez nem jelent egyértelmű előnyt vagy hátrányt, a szakterületek különbözősége kívánja meg ezt csupán.

A Felvi.hu adatai szerint a 2014/2015-ös tanévre andragógia BA szakra 10, emberi erőforrás tanácsadó szakra 4 felsőoktatási intézménybe lehetett beadni a hallgatóknak a jelentkezésüket.

Hallgatói létszámok alakulása

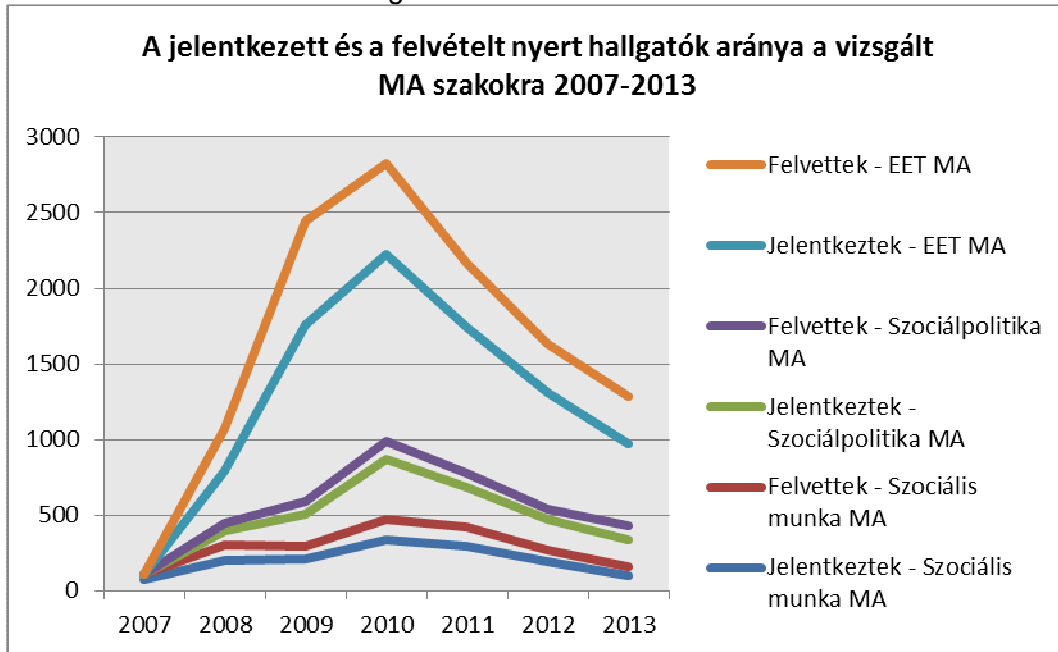
A Felvi.hu statisztikai adatai alapján megvizsgálható a bolognai folyamatot követően a jelentkezési kedv és a felvételt nyert hallgatók aránya a vizsgált szakokra. Elsőként a három vizsgált alapszakra vonatkozó adatokat tekintjük át. Az 1. ábrán látható, hogy alakult 2006-2013 között a jelentkezők és a felvettek aránya. Leolvasható az ábráról, hogy a 2012-es és 2013-as években jelentősen csökkent a szakokra való jelentkezési kedv. Ez részben a törvényi változásoknak is köszönhető. Andragógia szakra volt a legmagasabb a jelentkezés a vizsgált időszakban, legalacsonyabb a szociálpedagógiára. A felvételt nyert hallgatói létszám is csökkenést mutat.

1. ábra: A jelentkezett és a felvételt nyert hallgatók aránya a vizsgált BA szakokra (fő) 2006-2013.

A 2. ábra mutatja a jelentkezett és felvételt nyert MA szakos hallgatók arányát 2007-2013 között. A jelentkezett és felvett emberi erőforrás tanácsadó hallgatók aránya kiugróan magas. A 2010. év mindegyik szak esetében nagyobb érdeklődést és hallgatói létszámot mutat, ezután viszont mind a három szak esetén csökkenésről beszélhetünk. A 2012-2013. évi bizonytalan felsőoktatási helyzet és a hallgatói szerződések aláírása lehet ennek egyik feltételezett oka. Érdeemes lesz összehasonlítani ezt az eredményt a 2014. évi felvételi számaival is.

2. ábra: A jelentkezett és a felvételt nyert hallgatók aránya a vizsgált MA szakokra 2007-2013

A túljelentkezési arányt is érdemes megvizsgálni az egyes szakokon az elemzett években (1. sz. táblázat):

1. sz. táblázat: Túljelentkezési arány a vizsgált szakokon 2006-2013

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Szociális munka BA	2,16	2,40	1,79	2,53	3,09	3,06	3,59	3,90
Szociálpedagógia BA	2,65	2,91	2,18	3,01	3,43	3,50	4,10	4,63
Andragógia BA	3,08	3,30	2,61	2,84	3,13	3,18	3,43	7,94
Szociális munka MA	N/A	2,39	2,01	2,40	2,49	2,45	2,65	1,87
Szociálpolitika MA	N/A	N/A	1,92	2,60	3,32	2,98	3,22	1,95
Emberi erőforrás tanácsadó MA	N/A	N/A	1,28	1,70	2,06	2,26	2,40	1,67

Forrás: Felvi.hu adatok alapján saját szerkesztés, 2014a, 2014b.

Leolvasható a táblázatról, hogy a legnagyobb, majdnem nyolcszoros túljelentkezés az andragógia szaknál figyelhető meg – ez a támogatott helyek csökkenése miatt fordulhatott elő. A szociális munka és a szociálpedagógia BA szakok esetében az idő előrehaladtával nőtt a túljelentkezés, szociálpedagógia szak esetében 2013-ban már majdnem ötszörös. Ez annak az eredménye, hogy csökkent a felvettek száma, de az érdeklődőké változatlan maradt. 2006-ban még 1200 fő nyert felvételt, 2013-ban pedig mindössze 140 fő. A felvett hallgatói létszám csökkenést az 1. és 2. ábra is mutatja. Nem csak a hallgatói létszámtól függ egy-egy szak alakulása, sikeressége, hanem az éppen érvényben levő jogszabályi háttér is befolyásolja ezeket a tendenciákat.

Összefoglalás

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a vizsgált szakok a rendszerváltás után kezdték meg szakmai öndefiníciójuk megfogalmazását. A rendszerváltástól számított viszonylag állandó fejlődést a bolognai folyamat változtatta meg és alakította át ezzel a szakemberképzést. A munkavállalási tanácsadó szak szakiránnyá alakult át önálló főiskolai szakból, de egyetemi szinten megfogalmazódott az emberi erőforrás tanácsadó MA. A szociális területen a szociális munka bizonyult állandónak: megőrizték a főiskolai, és az egyetemi szintjeit egyaránt. A szociálpedagógia szak alapképzési, azaz főiskolai szak maradt a hagyományos képzéshez hasonlóan, míg a szociálpolitika mesterképzésként jelenik meg ma a felsőoktatásban.

A hallgatói létszámok alakulásáról 2006 óta elmondható, hogy csökkenő érdeklődés mutatkozik a jelentkezések számában, ezzel együtt a felvett hallgatók létszámában is. Minden évben előfordult túljelentkezés az összes vizsgált szak esetében, eltérő intenzitással, ez viszont azt mutatja, hogy az érdeklődés továbbra is jellemző a vizsgált szakmák iránt. A vizsgálat továbbfejlesztéseként érdemes lenne áttekinteni a végzett hallgatók pályán maradási arányát, a szakmában dolgozók végzettségeit, hogy valóban az itt végzett hallgatók látják-e el a szakmai feladatokat. Továbbá azt, hogy mi állhat még a lefelé mutató tendencia mögött, például: telített-e a szakma, mennyi segítőt szükséges még képezni? A társadalmi és gazdasági igények által életre hívott segítőkész szakmák felsőoktatási jelenléte stabilnak mutatkozik a bolognai változások és a hallgatói létszám csökkenése ellenére is. Sikert

megtartani a több, mint húsz éves fejlődést, a szakok jövője azonban nagy mértékben függ az aktuális törvényi szabályozástól is.

Felhasznált irodalom

- The Bologna Declaration of 19 June 1999, Joint declaration of the European Ministers of Education* (1999). http://www.ehea.info/Uploads/about/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf [2014.02.28.]
- BUDAI István, CSOBA Judit, & GOLDMANN Róbert (2006). A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai. *Esély*, 17 (2), 49-71.
- Felvi.hu (2014a). *Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható alap-, osztatlan képzések szerint*. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=25 [2014.03.29.]
- Felvi.hu (2014b). *Jelentkezők és felvettek száma többciklusú képzési szerkezetben indítható mesterképzési szakok szerint*. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=26 [2014.03.29.]
- FERGE Zsuzsa (1986). Vitaindító gondolatok a szociálpolitikai szakemberképzésről. *Szociálpolitikai Értesítő*, (1), 121-128.
- GAYER Gyuláné (1986). Szociális munkás pálya a szépirodalom tükrében. *Szociálpolitikai Értesítő*, (1), 331-380.
- GYÓRI Péter (1996). Egy szakma születése – gyorsfénykép magunkról. *Esély*, (6), 57-74.
- KENDERFI Miklós (2011). A munkavállalási tanácsadók szerepe a hátrányos helyzet kezelésében. In *Európaiság, magyarság Közép-Európában Tanulmánykötet*. XIV. Apáczai Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia. Győr, 2010.
- Képzési és kimeneti követelmények*. <http://www.nefmi.gov.hu/kkk> [2014.03.23.]
- SZABÓ Lajos (1993). *Szociális esetmunka*. Budapest: Szociális Munka Alapítvány.
- SZILÁGYI Klára (2000). *Munka-pályatanácsadás mint professzió*. Budapest: Kollégium Kft.
- VÖLGYESY Pál (1996). *A pályaválasztási tanácsadás történetének áttekintése hazánkban*. Gödöllő: GATE.